

# Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/martyrologia/89183,Represje-niemieckie-wobec-nauczycieli-na-terenie-Kreishauptmannschaft-Busko-w-la.html>



Budynek zajmowany w czasie okupacji przez niemiecką administrację Dystryktu radomskiego (niem. *Distrikt Radom*). Fot. NAC

ARTYKUŁ

## **Represje niemieckie wobec nauczycieli na terenie *Kreishauptmannschaft Busko* w latach 1939-1945**

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: KAROLINA TRZESKOWSKA-KUBASIK

26.01.2022

Według wykazu nauczycieli w 1938 r. na terenie Kielecczyny było zatrudnionych 7934 pedagogów. W czasie okupacji niemieckiej zginęło ich co najmniej 780, co stanowiło 9,8% ogólnego stanu sprzed wojny.

Według ustaleń autorki niniejszego artykułu w latach 1939-1945 Niemcy zamordowali co najmniej 114 nauczycieli z terenu *Kreishauptmannschaft Busko* – co stanowiło 14, 6% strat pedagogów na terenie Kielecczyny. Co najmniej 23 osoby były ofiarami Zbrodni Katyńskiej, co najmniej 31 zginęło w obozach koncentracyjnych (KL Auschwitz-Birkenau, KL Buchenwald, KL Gross-Rosen, KL Mauthausen, KL Oranienburg, KL Sachsenhausen), a co najmniej 13 pedagogów Niemcy rozstrzelali w egzekucjach.

### **Aktywność Wiktora Rducha**

Jednym z pierwszych posunięć Niemców było zebranie wykazów nauczycieli z terenu powiatu stopnickiego przez kieleckie gestapo. Bez podania przyczyn zwolniono z pracy wszystkie nauczycielki. Represje wobec nauczycieli wzmogły się wraz z przybyciem na tereny *Kreishauptmannschaft Busko* Wiktora Rducha, przeniesionego przed II wojną światową do Denkowa pod Ostrowcem Świętokrzyskim, gdzie był kierownikiem polskiej szkoły II stopnia. Henryk Smarzyński w następujący sposób wspominał jego działalność:

„Cała funkcja jego polegała na szpiegowaniu nauczycielstwa, rewizjach po szkołach, niszczeniu bibliotek, książek szkolnych i w ogóle kultury polskiej. Nienawidził on całą duszą wszystkiego, co polskie, a w pierwszym rzędzie nauczycieli polskich”.

Według danych statystycznych Inspektoratu Szkolnego w Busku-Zdroju z dnia 17 maja 1944 r., od 1 września 1939 r. do 30 czerwca 1944 r., Niemcy zwolnili z pracy 252 nauczycieli.



**Uroczystość poświęcenia  
kamienia węgielnego pod budowę  
szkoły powszechnej w Busku-  
Zdroju, wrzesień 1934 r. Fot. NAC**

### **Grossaktion**

2 marca 1940 r. w Warszawie odbyło się posiedzenie Rady Obrony Generalnego Gubernatorstwa. Efektem narady najwyższych władz GG było przeprowadzenie w poszczególnych dystryktach „Wielkiej Akcji” (*Grossaktion*). W jej wyniku ujęto tysiąc osób, w tym 700 działaczy polskiego podziemia. Aresztując nauczycieli, Niemcy działali z dobrze przemyślanym planem. Zwrócić uwagę należy na fakt, że przedstawiciele tej warstwy społecznej dbali o wychowanie młodzieży w duchu patriotycznym. Przeważająca większość z nich była również zaangażowana w działalność polskiego podziemia.

Wśród nauczycieli zatrzymanych w marcu 1940 r. znajdował się Stanisław Barłóg – kierownik szkoły w Piotrkowicach, a także aktywny działacz ruchu ludowego. Niemcy aresztowali go w marcu 1940 r. i osadzili w więzieniu w Kielcach. 12 czerwca tegoż roku rozstrzelano go w lesie na Stadionie w zbiorowej egzekucji. W ramach niemieckiej akcji *Grossaktion*, w marcu 1940 r. zatrzymano również Bolesława Skrobisza – kierownika szkoły powszechnej we Włoszczowicach. Podobnie jak Barłoga, osadzono go w więzieniu w Kielcach przy ul. Zamkowej, skąd po miesięcznym pobycie wywieziono go do obozu koncentracyjnego KL Sachsenhausen. Zmarł 10 listopada 1940 r.

### **Außerordentliche Befriedungsaktion**

Latem 1940 r. niemieckie władze okupacyjne przeprowadziły nadzwyczajną akcję pacyfikacyjną (*Außerordentliche Befriedungsaktion* – AB). Jej celem było rozbicie struktur polskiego podziemia poprzez zgładzenie osób zaliczanych do tzw. warstw przywódczych, które stanowiła przede wszystkim inteligencja. Należy zaznaczyć, że na terenie *Kreishauptmannschaft Busko* nie miała ona tak intensywnego przebiegu jak w pozostałych częściach Kielecczyny. Na jego obszarze, głównym sposobem eksterminacji polskich elit były wywózki do obozów koncentracyjnych. Egzekucje były na tym terenie rzadkością.



**Budynek zajmowany w czasie okupacji przez niemiecką administrację *Kreishauptmannschaft Busko*, 1942 r. Fot. NAC**

Franciszka Nikiela – nauczyciela szkoły powszechnej w Raczycach, Niemcy aresztowali 12 czerwca 1940 r. Wywieziono go do KL Auschwitz, gdzie zginął. 13 czerwca 1940 r. aresztowali nauczyciela z Parchocina – Ludwika Kucharskiego. Wywieziono go do KL Oranienburg, gdzie zmarł. 11 sierpnia 1940 r., Niemcy aresztowali kierownika szkoły powszechnej w Busku-Zdroju – Edwarda Dębskiego wraz z 10 innymi osobami. Oprócz aktywności pedagogicznej w ramach Tajnej Organizacji Nauczycielskiej był zaangażowany w wydawanie pisma organizacji „Cel” – „Wolna Polska”. Za jego aresztowanie najprawdopodobniej odpowiadał Wiktor Rduch, który w początkowym okresie pobytu w Busku-Zdroju, poszukiwał w aktach dawnego Starostwa Powiatowego Stopnickiego informacji o działalności społecznej i politycznej nauczycieli zatrudnionych w placówkach szkolnych w okresie przedwojennym.

Dębskiego zatrzymano za aktywność społeczną przed wojną w charakterze wiceburmistrza Buska-Zdroju, jak i za działalność podziemną. Wraz z Stanisławem Mackiem – nauczycielem, Stefanią Urą, Janem Molisakiem – fryzjerem, Stanisławem Liberą – pracownikiem Sanatorium Policyjnego oraz Zbigniewem Jamrozem osadzono go w więzieniu w Pińczowie, po czym wywieziono do KL Buchenwald, skąd powrócił w 1945 r.

### ***Lehreraktion***

Kolejne aresztowania nauczycieli na terenie *Kreishauptmannschaft Busko* miały miejsce w latach 1941-1942. 4 czerwca 1942 r. w całym dystrykcie Radom gestapo przeprowadziło masową akcję aresztowania pedagogów-oficerów rezerwy – w ramach *Lehreraktion*. Zatrzymania przeprowadzono również na terenie *Kreishauptmannschaft Busko*. Aresztowano wówczas 12 nauczycieli i kierowników szkół. Wśród nich znajdowali się: Edward Bijak, Stanisław Błasiński, Józef Cecherz, Piotr Cyga, Stanisław Frelan, Józef Gałka, Dobrosław Markiewicz, Wincenty Nowak, Aleksander Pabian, Eugeniusz Sowiński, Wawrzyniec Tomal oraz

Czesław Stachurski. 6 czerwca 1942 r. przybyli do KL Auschwitz-Birkenau. Z wyjątkiem Czesława Stachurskiego i Dobrosława Markiewicza wszyscy zginęli w przeciągu kilku tygodni.

## Egzekucje

Kolejną formą eksterminacji nauczycieli z terenów *Kreishauptmannschaft Busko* były ich rozstrzeliwania. Największa eskalacja niemieckich egzekucji miała miejsce w latach 1943-1944. Odbywały się w różnych częściach *Kreishauptmannschaft Busko*. Ich ofiarami byli głównie nauczyciele zaangażowani w działalność polskiego podziemia. W październiku 1943 r. żandarmeria niemiecka z Buska-Zdroju dokonała aresztowania Michała Janasa – nauczyciela, komendanta Placówki ZWZ AK w Pacanowie. 20 października 1943 r. osadzono go w areszcie powiatowym w Busku-Zdroju. Według ewidencji aresztu powiatowego w Busku-Zdroju, tego samego dnia przeniesiono go do Kielc. Zapewne chcąc ukryć zbrodnię, Niemcy podali fałszywą informację o dalszych losach więźnia. 27 października 1943 r. rozstrzelano go bowiem w egzekucji w rejonie wsi Dobrowoda. Podobny los spotkał nauczyciela szkoły powszechnej w Chmielniku – Kazimierza Drozdowskiego. Niemcy aresztowali go jesienią 1943 r., zaś 3 grudnia 1943 r. rozstrzelali w Lesie Mikułowickim. Nauczycieli rozstrzeliwano również na terenie jednego z największych miejsc kaźni na terenie *Kreishauptmannschaft Busko* – Lasu Weleckiego, oddalonego 4 km od Buska-Zdroju. Stefan Brachowicz zeznawał:

„W roku 1944 jesienią przywieźli 11 ludzi, samych ludzi uczonych i nauczycieli. Ludzi tych rozstrzelali, gdy ci schodzili z auta. Na końcu rzucili między nimi granat ręczny”.

Kolejnym miejscem kaźni nauczycieli z terenu *Kreishauptmannschaft Busko* był cmentarz w Kurozwękach. 23 czerwca 1943 r. we wsi Oględów w gminie Oględów żandarmeria niemiecka dokonała aresztowania żołnierzy Batalionów Chłopskich – Aleksandra Belusiaka - nauczyciela, Józefa Beraka, a także Andrzeja Maja. Tego samego dnia Belusiaka rozstrzelano na cmentarzu w Kurozwękach.

W Stopnicy 30 marca 1944 r. podczas próby ucieczki, Niemcy zastrzelili członka Podobwodu AK „Storczyk”, kierownika szkoły powszechnej w Stopnicy – Tomasza Gromadzkiego. W dniu 22 kwietnia 1944 r. w szkole w Miernowie w gminie Złota odbywały się egzaminy na dwóch tajnych kompletach liczących razem kilkadziesiąt osób. W skład komisji egzaminacyjnej wchodził kierownik szkoły w Miernowie – Stefan Smak, jego żona - Stanisława, Jan Jasiński ps. „Cmok”, „Jesion”, Władysław Domagała oraz Leon Wójcicki. Podczas trwania egzaminów Niemcy dokonali aresztowania nauczycieli. Bronisław Batóg, mieszkaniec Miernowa relacjonował po wojnie:

„W czasie okupacji w szkole w Miernowie istniało tajne nauczanie. W kwietniu 1944 r. żandarmeria

aresztowała nauczyciela gimnazjum [o] nazwisku Jasiński, kierownika szkoły Stefana Samka i dziewięć osób uczących się. Wszystkich wywieziono do Buska-Zdroju. Jasińskiego i Samka umieszczono w piwnicach gestapo, a pozostałe osoby (Batóg Bronisław, Jan Wojas, Władysław Domagała, Wójcicki, Eugeniusz Kulik i czterech innych) osadzono w areszcie żandarmerii. W czasie aresztowania wszystkich pobito. Po badaniach połączonych z biciem całą dziewiątkę przeniesiono do piwnic gestapo. Podczas przesłuchań Niemcy podejrzewali ich o przynależność do organizacji podziemnych. Jasiński zmarł na skutek pobicia”.

Po otrzymaniu wiadomości o aresztowaniu nauczycieli, Jan Pszczoła „Wojnar” – komendant BCh obwodu pińczowskiego zarządził mobilizację oddziałów BCh w celu ich odbicia. Przed wymarszem na akcję „Wojnar” otrzymał meldunek od gońca z Buska-Zdroju, w którym członkowie Obwodu AK Busko nakazywali natychmiastowe zaprzestanie akcji. Pedagodzy mieli być zwolnieni z aresztu przy ul. Kościelnej poprzez wręczenie Niemcom łapówki:

„Już dokonał [„Wojnar” – K. T-K] ostatniego przeglądu i wnet oddział miał wyruszyć, gdy przybył goniec z Komendy AK z Buska z informacją, że sprawę więźniów załatwiono w gestapo i wszyscy wychodzą na wolność”.

Ostatecznie nauczycieli nie zwolniono z aresztu przy ul. Kościelnej. Jan Jasiński „Jesion” najprawdopodobniej został zamordowany 26 kwietnia 1944 r. na jego terenie. Stefana Smaka więziono następnie w Częstochowie, skąd trafił do KL Dachau. Udało mu się przeżyć wojnę.

COFNIJ SIĘ